

Shahid Rajaee Teacher Training University- Iran
Ontological Researches
Semi-Annual Scientific Journal
ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
Type: Research

Vol.11, No. 22
Autumn 2022 & Winter 2023

Journal Homepage: www.orj.sru.ac.ir

Sociology under Imperialism; the Scientific Imperialism of Nominalism in Sociology in the Form of Psychology and Economics

Farhad Bayani¹

Abstract

Interaction between knowledge branches can have good achievements for human society. Multidisciplinary and interdisciplinary approaches also have the potential to bring us, albeit by a few steps, closer to what the real world is. However, this is not always the case! Sometimes the guild of epistemology longs to go beyond its own territory and dominate other guilds of knowledge, and this is the scientific imperialism of one branch of knowledge over the other. In this article, I try to show such a colonial interaction regarding the dominance of the school of nominalism over sociology in the form of the domination of psychology and economics. The research methods used in this article are of two types: library and basics analysis. The finding shows that nominalist social ontology can lead to the isolation and diminution of the social and the fattening of individual-centered discourse. In particular, the fact that both psychology and economics have pioneered this. In such a way that the

¹. Assistant Professor of Sociology, Department of Science and Technology, Institute for Social and Cultural Studies f.bayani@iscs.ac.ir

Received: 13/10/2022
Reviewed: 02/01/2023
Revised: 09/01/2023
Accepted: 10/01/2023

imperialist epistemology of these two types of knowledge is increasingly dominating sociological thinking. In a way, their individual-centered ontologies have dominated the collective ontologies of sociology, and this type of ontology has also increasingly dominated the analysis of social issues. These conditions have led to a kind of reductionism in the analysis of social events. In addition, sciences such as economics and psychology, based on individualistic ontologies, try to explain phenomena that are clearly social in nature, and this is nothing but an imperialist invasion of the field of knowledge that can lead to fallacies. This imperialism causes it to create double darkness instead of shedding light on the path of knowledge.

Keywords: Scientific Imperialism, Nominalism, Economics, Psychology, Imperialist Epistemology

Problem Statement

The interaction between the guilds of knowledge can have good achievements for the human society. Multidisciplinary and interdisciplinary approaches also have the capacity to bring us closer to what the real world is. However, this is not always the case! Sometimes a branch of knowledge has the desire to go beyond its territory and dominate other branches of knowledge, and this is the scientific imperialism of one branch of knowledge over other branches. Scientific imperialism occurs when a scientific field tries to occupy the territory of other fields or enter them.

Scientific imperialism, although it has various examples, but in this article, the dominance of the school of nominalism over the thought and method of social sciences, which has shown itself in the two fields of psychology and economics. I am trying to show how the ontological and epistemological bases of nominalism entered the social sciences and dominated the way of looking at the social world and social phenomena. Also, I will show that these nominalist foundations have dominated social thought and thought in the framework of scientific imperialism in the form of psychology, especially evolutionary psychology, and economics, especially applied economics. Nominalist ontology claims that all social reality is created by individual actors, therefore, it does not value the social issue and for this reason, it does not place importance on the role of the collective issue in social analysis. In addition, he claims that this method of studying society can be closer to reality and provide more accurate explanations for social scientists.

Based on this, this article seeks to study what scientific imperialism is, on the one hand, and analyze the increasing dominance of the intellectual and epistemological foundations of psychology and economics over social thought in the framework of scientific imperialism, on the other hand. It also shows the fact that behind all these events, the ontological and epistemological foundations of nominalism play a key role.

Method

Because this research seeks to examine the scientific imperialism of the school of nominalism in the form of economics and psychology over sociology, therefore documentary methods and the analysis of foundations are used. The documentary method is effective for obtaining the necessary data about what and how the process of this scientific imperialism is, and the analysis of the foundations is useful for exploring the propositions of the nominalism school. The analysis of foundations is one of the qualitative research methods and is conceptual-analytical. In this research method, instead of examining a concept or phenomenon, the researcher looks for the analysis and analysis of propositions.

Findings and Results

In this article, I tried to show that sociological thought is increasingly dominated by psychology and economics and the theoretical approaches related to these two disciplines. In terms of ontology, the common denominator of these two disciplines is the emphasis on the individual, individualism, choice and individual action. In both of them, what is emphasized in the final analysis of the why of social and human events and phenomena is the individual and individual decisions and behaviors. For this reason, wherever policy is to be made, a solution is presented, or a recommendation is made to improve conditions and get out of social crises, emphasis and focus on changing, reforming or educating the individual's behavior, the way he faces issues and Situations are the improvement of his abilities and, in general, the influence on the behavior and perspective of a person. It is as if an individual activist makes his decisions and performs his actions in a vacuum without the intervention of various cultural, social, political, historical and economic forces and structures. Therefore, counseling, training, individual guidance and efforts to change and modify a person's perspective and behavior are prioritized to create change.

One of the serious harms of scientific imperialism is that "the colonization of one science by another science prevents the development of that science". So that if this colonization did not happen, the science in question could experience some progress. But because of this colonization, the path and possibility of this progress is blocked. Uskali Maki uses the term "unreal progress" in this regard. In other words, one of the consequences of scientific imperialism is that the science under colonization may develop in ways, but it is not possible for it to develop in the strains (paths) that it would have developed if it had not been colonized.

Finally, the ontological and epistemological foundations of nominalism lead to the development of individual-centered discourse and the isolation of the collective, and this has been developed in the form of the theory of rational choice as well as the cost-benefit approach in the form of psychology and economics. As a result, this type of view is based on the community-oriented approach of sociology and this is scientific imperialism. In other words, the ontology of individualism, which tries to reduce the social reality to the decisions, will, actions, emotions and feelings of individual actors, and downplay the role of social forces that can influence the

actions and decisions of individual actors, Society-centered ontology has dominated. This has provided the ground for the isolation of branches of knowledge that have a community-oriented ontological perspective, and on the other hand, branches of knowledge that are related to nominalist ontology and are individual-oriented have grown in popularity. These conditions have caused a kind of reductionism to occur in the analysis of social events and phenomena, and with the diminution of the role of social forces, mechanisms, and structures in explaining the emergence of social and human phenomena, the role of these extra-individual factors be reduced to the will and individual actions of human actors. . In addition, sciences such as economics and psychology, based on individualistic ontologies, try to explain phenomena that clearly have a social color, and this is nothing but an imperialist invasion in the field of knowledge that can lead to fallacies. This imperialism causes them to create double darkness instead of shedding light on the path of knowledge.

References

- Amadae, SM. "Economics imperialism reconsidered." Pp. 140-60 in *Scientific Imperialism*, edited by Uskali Mäki, Adrian Walsh, and Manuela Fernández Pinto: Routledg; 2017.
- Amzadt, J., F. Omololu and A. Abdullahi. "Realist and Nominalist Traditions in Sociological Theorizing." Pp. 137-47 in *Foundations of the Social Sciences*, edited by Ilufoye Ogundiya and Jimoh Amzadt. Lagos: Malthouse; 2015.
- Becker, G., S. *The economic approach to human behavior*: University of Chicago press; 1978.
- Bhaskar, R. *The possibility of naturalism: A philosophical critique of the contemporary human sciences*: Routledge; 2005.
- Clarke, Steve, and A. Walsh.. "Scientific imperialism and the proper relations between the sciences." *International Studies in the Philosophy of Science*. 2009; 23(2):195-207.

Shahid Rajaei Teacher Training University- Iran
Ontological Researches
semi-annual scientific journal
ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
Type: Research

Vol.11, No. 22
Autumn 2022 & Winter 2023

پژوهش‌های هستی‌شناختی
دو فصلنامه علمی
نوع مقاله: پژوهشی
سال یازدهم، شماره ۲۲
پاییز و زمستان ۱۴۰۱
صفحات ۶۷۱-۶۹۶

جامعه‌شناسی تحت امپریالیسم علمی؛ امپریالیسم علمی روانشناسی و اقتصاد در جامعه‌شناسی

فرهاد بیانی^۱

چکیده

تعامل میان اصناف معرفت می‌تواند دستاوردهای نیکویی برای جامعه بشری داشته باشد. رویکردهای چندرشته‌ای و میان‌رشته‌ای نیز این ظرفیت را دارند تا ما را، هر چند به اندازه چند گام، به چپستی جهان واقعی نزدیک‌تر کنند. با این حال، همیشه اوضاع بر این منوال نیست! گاهی صنفی از اصناف معرفت سودای فراتر رفتن از قلمروی خود و تسلط بر سایر اصناف معرفت را دارد و این همان امپریالیسم علمی یک شاخه از دانش بر سایر شاخه‌ها است. در این مقاله می‌کوشم چنین تعامل استعماری را در باب سلطه مکتب نامینالیسم بر جامعه‌شناسی در قالب استیلای روانشناسی و اقتصاد نشان دهم. روش‌های تحقیق به کار رفته در این مقاله از دو نوع کتابخانه‌ای و تحلیل مبانی است. یافته

¹. استادیار جامعه‌شناسی، گروه مطالعات علم و فناوری، موسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم
f.bayani@iscs.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۲۹

تاریخ داوری: ۱۴۰۱/۱۰/۱۲

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۱/۱۰/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۲۰

نشان می‌دهد هستی‌شناسی اجتماعی نامینالیستی می‌تواند منجر به انزوا و کم‌رنگ شدن امر اجتماعی و فربه‌شدن گفتمان فردمحور شود. به ویژه، این واقعیت که دو علم روانشناسی و اقتصاد در این امر پیشگام شده‌اند. به این شیوه که هستی‌شناسی فردمحور آن‌ها بر هستی‌شناسی جمع‌گرای جامعه‌شناسی تسلط یافته و این نوع از هستی‌شناسی در تحلیل موضوعات اجتماعی نیز سلطه فزاینده‌ای یافته است. این شرایط سبب شده تا در تحلیل رویدادهای اجتماعی، نوعی تقلیل‌گرایی به سود فردگرایی رخ دهد. این امپریالیسم سبب می‌شود تا به جای افکندن نوری بر مسیر معرفت، تاریکی مضاعف بیافریند.

کلمات کلیدی: امپریالیسم علمی، نامینالیسم، اقتصاد، روانشناسی، معرفت‌شناسی امپریالیستی.

طرح مسئله

هر اندازه که ساختمان معرفت بشری فربه‌تر شد، این حقیقت نیز عیان‌تر شد که جهان پیرامون و واقعیت‌های درون آن واجد ابعاد و سویه‌های متعدد و متکثرند. همچنین این حقیقت معرفت‌شناسانه آشکار شد که هر صنفی از اصناف معرفت، در بهترین حالت، قادر است تنها گوشه‌ای از این پدیده ذوابعاد را بشناسد؛ لذا توجه به اهمیت تعامل و همکاری میان اصناف معرفت و تشریح مساعی آنها در مسیر ناهموار شناخت چپستی و چرایی رویدادها، رشد فزاینده‌ای یافت. تا جایی که مباحثی مانند میان‌رشته‌نگی (Interdisciplinary)، چندرشته‌نگی (Multidisciplinary) و امثال آن مطرح شد. به این معنی که اصناف مختلف دانش به یاری همدیگر آمده و با شریک شدن در ابزار کسب معرفت، امیدوارند تا سویه‌های بیشتری از واقعیت‌های بیرونی را بشناسند و این شناخت از ژرفای بیشتر و دامنه فراخ‌تری برخوردار شود.

با این حال، همیشه اوضاع بر این منوال نیست! گاهی صنفی از اصناف معرفت سودای فراتر رفتن از قلمروی خود و تسلط بر سایر اصناف معرفت را دارد و این همان امپریالیسم علمی (Scientific Imperialism) یک شاخه از دانش بر سایر شاخه‌ها است. امپریالیسم علمی زمانی رخ می‌دهد که یک رشته علمی می‌کوشد قلمرو رشته‌های دیگر را اشغال کند و یا به آنها وارد شود. جان دوپره (John Dupré)، فیلسوف علم، در تعریف امپریالیسم علمی می‌گوید: تمایل به پیش‌بردن یک ایده علمی به فراسوی مرزهای قلمروی که اساساً این قلمرو محدود اصلی این ایده است و اغلب، این فرارفتن از قلمروی

اصلی نتایج قابل توجه و ارزش افزوده قابل توجهی با خود ندارد (Dupré, 2001, p 74). پیروان این دیدگاه‌ها تمایل دارند ادعا کنند که آنها نه تنها یک دیدگاه کارآمد در مورد رفتار انسان دارند بلکه کلیدی در دست دارند که دریچه‌هایی را برای درک مناطق وسیع‌تر از رفتار انسان باز می‌کند (Dupré, 1994, p 374). جان دوپره بیش از هر چیز از عملکرد امپریالیستی دو شاخه از دانش در ارتباط با سایر شئون آن نگران بود؛ روانشناسی تکاملی و اقتصاد کاربردی. زیرا این دو، پا را از مرزهای سنتی‌شان فراتر نهاده‌اند. او در تلاش برای مقابله با عملکرد زیاده‌خواهانه این دو شاخه از علم و نقد آن، اصطلاح امپریالیسم علمی را پیشنهاد داد، نه اینکه بخواهد روابط و تعاملات میان شاخه‌های علمی را تحت چنین عنوانی نقد کند (Mäki, 2013, p 326).

امپریالیسم علمی اگرچه مصادیق مختلفی دارد؛ اما در این مقاله ناظر به تسلط مکتب نامینالیسم بر اندیشه و روش علوم اجتماعی بوده که این تسلط در قامت دو رشته روانشناسی و اقتصاد خود را نشان داده است. می‌کوشم نشان دهم مبانی هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه نامینالیسم چگونه وارد علوم اجتماعی شده و ایستار و شیوه نگرش خود به جهان اجتماعی و پدیده‌های اجتماعی را مسلط کرده است. همچنین نشان دهم این مبانی نامینالیستی در چهارچوب امپریالیسم علمی در قالب روانشناسی، به ویژه روانشناسی تکاملی (Evolutionary psychology)، و اقتصاد، خصوصاً اقتصاد کاربردی (Applied economics)، بر اندیشه و تفکر اجتماعی مستولی شده است. هستی‌شناسی نامینالیستی مدعی است تمام واقعیت اجتماعی برساخته کنشگران فردی است؛ لذا اصالتی برای امر اجتماعی قائل نیست و به همین سبب در تحلیل‌های اجتماعی وقعی به نقش امر جمعی نمی‌نهد. به علاوه، مدعی است این شیوه مطالعه جامعه می‌تولند با واقعیت قرابت بیشتری داشته باشد و تبیین‌های صائب‌تری را برای اصحاب علوم اجتماعی بدست دهد. در حقیقت، در اینجا امپریالیسم علمی خود را در قالب کوشش برای تسلط هستی‌شناسانه یک مکتب فکری بر تمام علوم اجتماعی نشان داده و این مکتب تلاش می‌کند تا از مرزها و قلمروی خود فراتر رفته و بر سایر علوم اجتماعی، از جمله جامعه‌شناسی، تسلط یابد. این کار را در لباس روانشناسی و اقتصاد به پیش برده است. به‌ویژه با تسلط فزاینده این نگرش هستی‌شناختی که در صورت‌بندی جهان اجتماعی،

این کنش‌ها، انتخاب‌ها و اراده کنشگر فردی است که نقش اساسی را بازی می‌کند نه عوامل و نیروهای اجتماعی. به عبارت دیگر، بر پایه هستی‌شناسی نامینالیستی، نوعی تقلیل امر اجتماعی به امر فردی رخ می‌دهد. هستی‌شناسی نامینالیستی به رشد گفتمان ذره‌نگر به جای رویکرد اجتماع محور در تحلیل‌های اجتماعی و انسانی کمک کرده است. بر این اساس، این مقاله در پی مطالعه چیستی امپریالیسم علمی از یک سو، و واکاوی سلطه فزاینده مبانی فکری و معرفتی روانشناسی و اقتصاد بر اندیشه اجتماعی در چهارچوب امپریالیسم علمی، از سوی دیگر، است. همچنین این واقعیت را نشان دهد که در پس تمام این رویدادها، مبانی هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه نامینالیسم نقش کلیدی را بازی می‌کند.

روش پژوهش

چون این پژوهش در پی بررسی امپریالیسم علمی مکتب نامینالیسم در قالب اقتصاد و روانشناسی بر جامعه‌شناسی است لذا از دو روش کتابخانه‌ای و تحلیل مبانی استفاده می‌شود. روش کتابخانه‌ای جهت کسب داده‌های لازم در باب چیستی و چگونگی فرایند این امپریالیسم علمی کارآمد بوده و تحلیل مبانی برای کنکاش در گزاره‌های مکتب نامینالیسم مفید است. تحلیل مبانی جزو روش‌های پژوهش کیفی و از گونه مفهومی-تحلیلی است. در این روش تحقیق، محقق به جای بررسی یک مفهوم یا پدیده به دنبال تحلیل و واکاوی گزاره‌ها است.

امپریالیسم علمی

در مطالعات میان رشته‌ای، یکی از اصطلاحاتی که مورد استفاده قرار می‌گیرد، امپریالیسم علمی است. به همین سبب ما با اصطلاحاتی مانند امپریالیسم فیزیک، امپریالیسم اقتصاد، امپریالیسم فلسفه، امپریالیسم پزشکی و غیره مواجه می‌شویم (Mäki, 2013, p 325). اصطلاح امپریالیسم علمی، تعریف و توصیف آن در دو اثر جان دوپره، علیه امپریالیسم علمی (۱۹۹۴) و طبیعت انسان و محدودیت‌های علم (۲۰۰۱)، به طور دقیق و منسجمی مورد اشاره قرار گرفته است. اسکالی ماکی هم در این باب معتقد است هر

گاه شاخه‌ای از علم بخواهد ایده خود را بر سایر اصناف علم مسلط کند و مدعی باشد که می‌تولند با این ایده برای تمام رویدادها و مشاهدات توضیح مقبولی ارائه کند در این صورت، با امپریالیسم علمی مواجه خواهیم بود. به همین سبب این اصطلاح باید ابزاری باشد تا به کمک آن بتوان چنین وضعیتی را شناسایی و ارزیابی کرد (Mäki, 2013, p 326).

با این وجود، جان دوپره (۱۹۹۴) معتقد است امپریالیسم علمی دو مصداق می‌تواند داشته باشد: (۱) توسعه رشته‌ای: زمانی است که فراتر رفتن از قلمرو علمی با استانداردهای درست آن صورت می‌پذیرد و ارزش افزوده معرفت‌شناختی قابل توجهی از این توسعه رشته‌ای می‌توان کسب کرد. (۲) امپریالیسم علمی: صرفاً به زیاده‌خواهی‌های بی‌مبنا و بدون پشتوانه لازم محدود می‌شود. در این تعریف، امپریالیسم از معنای اصطلاحی آن در علوم سیاسی وام گرفته شده و به شکل استعاری در فلسفه علم مورد نظر قرار گرفته است (درزی، ۲۰۲۰).

در بررسی که اسکالی ماکی (Uskali Mäki) در باب اصطلاح امپریالیسم علمی و مدلولات آن صورت می‌دهد، سه مصداق برای آن بر می‌شمرد:

۱. امپریالیسم یک رشته دانشگاهی در ارتباط با رشته‌های دیگر؛ در این وضعیت یک رشته دانشگاهی توسعه طلب می‌کوشد پدیده‌های متعلق به رشته‌های دیگر را تبیین کند.

۲. امپریالیسم روش (شیوه): این نوع از امپریالیسم شامل روش‌ها، استانداردها و سبک‌های پژوهشی متعارف یک رشته علمی است که به سایر رشته‌ها رخنه کرده و می‌کوشد بر آنها مستولی شود.

۳. امپریالیسم موقعیت: این صنف از امپریالیسم ناظر به این امر است که طی آن، پرستیژ، قدرت و منابع آکادمیک و همچنین بکارگیری فناوری‌های روز دنیا (Cutting-edge Technology) از یک رشته به رشته‌های دیگر سرریز می‌شود، یعنی یک رشته علمی صاحب این امکان‌ها شده و نسبت به دیگر رشته‌ها واجد جایگاه رفیع‌تری می‌شود. (Mäki, 2013 به نقل از Popov et al., 2019, p 189).

در تعریف امپریالیسم علمی می‌توان دست‌کم دو جنبه آن را دید که با لحاظ کردن هر دو جنبه است که می‌توان درک نسبتاً دقیق و صحیحی از آن ارائه کرد؛ بر این اساس، امپریالیسم علمی عبارت است از: ۱. تمایل به گسترش یک ایده علمی کارآمد به جایی فراتر از مرزهای قلمرویی که این ایده اساساً پای در این قلمرو دارد و از آن سر بر آورده است (Dupré, 2001, p 16). ۲. تمایل به گسترش یک ایده علمی به جایی فراتر از قلمرو اصلی‌ای که هر قدر بیشتر این گسترش، فربه می‌شود، میزان کارآمدی و روشنگری این ایده بیش‌تر تقلیل می‌یابد و کنترل می‌کند (همان: ۷۴). جان دوپره در این باب به کتاب دانیل دنت، *ایده خطرناک داروین* (Darwin's Dangerous Idea) (۱۹۹۵)، اشاره می‌کند که طبق آن ایده تکاملی داروین به ساحت‌هایی فراتر از قلمرو اصلی‌اش بسط یافته و مدعی است که می‌تواند همه چیز را توضیح دهد (Dennett, 1995, p 82).

به‌طور خلاصه، امپریالیسم علمی یعنی ایده علمی که از یک قلمروی مشخص سر بر آورده و دارای ایده کارآمدی در تحلیل هست به قلمروهای دیگری بسط یابد؛ اما همین ایده در سایر قلمروها از کارآمدی و قدرت تبیین کمتری برخوردار است. درنهایت، در ارتباط با موضوعات سایر قلمروها به یک ایده بد، غیرکارآمد و حتی خطا آفرین تبدیل خواهد شد (Mäki, 2013, p 327).

امپریالیسم روانشناسی در جامعه‌شناسی؛ معرفت‌شناسی طبیعی شده

رویکرد روانشناسی‌گری و مبانی هستی‌شناسانه معرفت‌شناسانه آن به صورت فزاینده‌ای می‌کوشد تا بر جامعه‌شناسی و اندیشه اجتماعی مسلط شود. به شیوه‌ای که از دریچه روانشناسی و تاکید بر کنشگر فردی و کنش‌های منطقی و حساب شده انفرادی، که عموماً متأثر از نظریه انتخاب عقلانی نیز هستند، به توضیح و تحلیل چرایی رویدادها و پدیده‌های اجتماعی پرداخته می‌شود. این معرفت‌شناسی پیوند محکمی نیز با هستی‌شناسی فردگرای ویژه‌ای دارد که می‌کوشد نقش فرد، اراده، تصمیمات و رفتارهای او را عامل اساسی صورت‌بندی و تحولات اجتماعی معرفی کند. شیوه امپریالیسم معرفتی روانشناسی قرابت قابل توجهی با آنچه معرفت‌شناسی طبیعی شده نامیده می‌شود، دارد.

معرفت‌شناسی طبیعی‌شده (Naturalistic Epistemology)، به مثابه یک مصداق برای امپریالیسم علمی است (Pinto, 2017, p 274). یکی از مصادیق معرفت‌شناسی امپریالیستی، وضعیت معرفت‌شناسی اجتماعی است. به این معنی که ذیل معرفت‌شناسی امپریالیستی وضعیت به گونه‌ای است که در آن فلاسفه مدل‌های مبتنی بر انتخاب عقلانی و مدل‌های شبیه‌سازی کامپیوتری را توسعه داده‌اند (Pinto, 2017). این مفهوم ناظر به مجموعه‌ای از رویکردها در باب نظریه معرفت است که در آنها بر اهمیت و نقش روش‌شناسی علوم طبیعی تأکید می‌شود. این تأکید بر روش‌های علمی در مطالعه معرفت بر فرایندهای تجربی کسب دانش و به دور از بسیاری از پرسش‌های فلسفی سنتی متمرکز می‌شود. این دیدگاه معتقد است باید معرفت‌شناسی سنتی کنار گذاشته شود و در مقابل، روش‌های علوم طبیعی جایگزین شوند.

در فرایند (ایده) طبیعی‌شدن معرفت‌شناسی توجه خاصی به روانشناسی وجود دارد. به طوری که معرفت‌شناسی نه تنها به روانشناسی مرتبط می‌شود بلکه به طور کامل بر آن متکی می‌شود و حتی بخشی از آن تلقی می‌شود. به ویژه این تلقی نامینالیستی که «معرفت‌شناسی را به فرایند مبتنی بر کنشگر فردی در صورت‌بندی باورها مرتبط می‌کند و طی آن چرخش طبیعی‌گرا در آن برای معرفت‌شناسی پیوند خورده به روانشناسی باز می‌کند» (Pinto, 2017, p 276). این سنخ از معرفت‌شناسی ارتباط نزدیکی با رویکرد هستی‌شناسانه‌ای دارد که نامینالیستی است و فردگرا و از مولفه‌های گفتمان ذره‌نگر در تبیین و تحلیل فرایندها و پدیده‌های اجتماعی است. بر اساس این هستی‌شناسی، نیروها و عوامل ساختاری و نهادی در صورت‌بندی رویدادهای انسانی و اجتماعی نقش بازی نمی‌کنند، بلکه جهان اجتماعی و پدیده‌های آن محصول و پیامد انتخاب‌ها و کنش‌های افراد است. آن هم افرادی که با اتکا به انتخاب عقلانی این انتخاب‌ها و کنش‌ها را انجام می‌دهند. کواپن نیز در پروژه‌اش بر روانشناسی به عنوان بستری مناسب برای پژوهش معرفت‌شناختی تأکید می‌کند (Quine, 1969, p 76). البته او از این هم پا را فراتر می‌نهد؛ پروژه طبیعی کردن معرفت‌شناسی او نه تنها معتقد است معرفت‌شناسی باید توسط روانشناسی صورت‌بندی شود بلکه معرفت‌شناسی را بخشی از روانشناسی می‌داند. او در همین باب می‌نویسد: معرفت‌شناسی، یا هر آنچه شبیه آن، به‌سادگی به عنوان یک

فصل از روانشناسی و در نتیجه علوم طبیعی جای می‌گیرد. این معرفت‌شناسی [که بخشی از روانشناسی است] یک پدیده طبیعی، یعنی موضوع فیزیکی انسانی، را مطالعه می‌کند. به این سوژه انسانی یک درون داد کنترل شده تجربی داده می‌شود ... و در تمام مدت، موضوع به عنوان خروجی توصیفی از جهان بیرونی سه بعدی و تاریخ آن معرفی می‌شود» (Quine, 1969, p 82-83).

یکی از مصائبی که معرفت‌شناسی امپریالیستی با خود دارد این است که طی آن، مفروضاتی از برخی رشته‌ها وارد رشته‌های دیگر می‌شوند که عموماً امکان نقد آنها وجود ندارد. همچنین، این مفروضات با مفروضات معرفت‌شناختی رشته تحت سلطه مغایرت دارد بنابراین، توسعه نظریه و نگاه تبیینی کارآمد در رشته تحت سلطه با محدودیت و چالش مواجه می‌شود (Pinto, 2017, p 274). هیلاری کورن بلیث (۱۹۹۴) این جنبه رادیکال از دیدگاه کواین در «تزیج‌گزین» (Replacement thesis)، یا ایده‌ای که بر طبق آن تمام پرسش‌های معرفت‌شناختی در نهایت پرسش‌های روانشناختی‌اند، به تصویر می‌کشد (Pinto, 2017, p 276).

این مطلب نشان می‌دهد که گفتمان روانشناسی هم از منظر هستی‌شناختی و هم از جهت معرفت‌شناختی می‌کوشد به واسطه امپریالیسم علمی خود را بر سایر علوم، از جمله جامعه‌شناسی، مسلط کند. چنین اتفاقی در قلب نامینالیسم اجتماعی و هستی‌شناسی آن رخ می‌دهد که بر این اساس پدیده‌های اجتماعی به کنش‌ها، تصمیمات و ادراکات فردی تقلیل می‌یابند. به این ترتیب که در یک همدستی نانوشته میان هستی‌شناسی اجتماعی نامینالیسم و روانشناسی، امر اجتماعی به کنش، اراده و تصمیمات فردی تقلیل می‌یابد و با توسعه نفوذ روانشناسی و، به ویژه، نظریه انتخاب عقلانی، امر اجتماعی اصالت خود را به سود رفتارهای فردی از دست می‌دهد. این وضعیت هم در ساحت هستی‌شناختی رخ داده و هم در قلمرو معرفت‌شناسی و روش‌شناسی. بر اساس ایده اصلی امپریالیسم علمی، یک ایده یا نظریه یا روش می‌کوشد بر سایر شاخه‌های دانش تسلط یابد و به قلمروهای فراتر از قلمروی اصلی خود وارد شود و برای آنها تبیین ارائه کند اما در مقابل، غالباً چنین تبیین‌هایی ناکارآمد می‌شوند و حتی به قلمروهای جدید آسیب‌های جدی می‌زنند. بر همین اساس، نامینالیسم به انزوای امر اجتماعی و

حذف تدریجی آن از هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی و روش‌شناسی انجامیده و در عوض معرفت‌شناسی روانشناسی و اقتصاد جای جامعه‌شناسی و اندیشه اجتماعی را در تحلیل و تبیین رویدادهای اجتماعی قرار گرفته‌اند. این همان امپریالیسم علمی روانشناسی، از نوع معرفت‌شناختی، بر جامعه‌شناسی است.

امپریالیسم اقتصاد

وقتی سخن از امپریالیسم اقتصادی می‌رود منظور تحلیل عرضه و تقاضای آدم اسمیت یا نظریه کاهش سود حاشیه‌ای نئوکلاسیک‌ها نیست. حتی منظورمان اقتصاد کینزی یا اقتصاد کلان هم نیست. امپریالیسم اقتصادی به تلقی هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه‌ای اشاره دارد که طی آن روش اقتصاد اواخر قرن بیستم، به ویژه تحول نظریه بازی که مدعی بود سودمحوری بخشی ذاتی از رفتارها و تصمیمات انسان‌ها است، بر سایر علوم و رشته‌ها مسلط شد (Von Neumann and Morgenstern, 1953).

از ابتدای مطرح شدن امپریالیسم علمی، امپریالیسم اقتصادی، به مثابه نمونه پارادایمی این امپریالیسم مدنظر بوده و اغلب واکنش منفی نیز در منتقدین این وضعیت برانگیخته است (Marino, 2017, p 69). برخی از محققان منتقد امپریالیسم علمی، به ویژه امپریالیسم اقتصادی، معتقدند سلطه اقتصاد بر سایر علوم انسانی و اجتماعی سبب شده تا یک روش بنیادی اقتصادی بر این رشته‌ها و حتی تعاملات انسانی در حال تسلط فزاینده باشد. این شیوه بنیادی همان رویکرد جافتاده در اقتصاد، یعنی دیدگاه «هزینه-فایده» (Cost-benefit) است (Mäki, 2013, p 332; Clarke & Walsh, 2009, p 196). منتقدین امپریالیسم اقتصاد معتقدند این نوع سلطه علم اقتصاد نوعی قلمرو تک قطبی را ایجاد کرده که به طور فزاینده‌ای مفروضات اقتصادی را برای قلمروهای پژوهشی و فکری دیگر مسلط کرده است. قلمروهایی که پیش از چنین سلطه‌ای، واجد رویکردهای هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی روش‌شناسی خود بودند (Sen, 1977; Heath, 2008) برای نمونه).

دیدگاه انتخاب عقلانی (Rational Choice) از دید بسیاری از متفکران با امپریالیسم اقتصادی قرابت بسیار بالایی دارد به گونه‌ای که این دو را معادل یکدیگر در نظر

می‌گیرند. چند نمونه از این آثار عبارتند از: نظریه بازی‌ها و رفتار اقتصادی (۱۹۵۳) فون نیومن و مورگنسترن، نظریه اقتصادی دموکراسی (۱۹۵۷) آنتونی داونز، تخمین رضایت (۱۹۶۲) بوچمن و تالوک، کنش جمعی (۱۹۸۲) هاردینگ و نگاه اقتصادی به رفتار انسانی (۱۹۷۸) بکر.

جورج استیگلر در کتاب *اقتصاد- علم امپریالیستی؟* (۱۹۸۴) در این باب سخن می‌گوید که چگونه علم اقتصاد در ارتباط با تعداد قابل ملاحظه‌ای از مسائل رشته‌های علوم اجتماعی- همسایگان رشته اقتصاد- و در مورد مسائل و موضوعات محوری این رشته به شکل یک مهاجم و حتی متجاوز عمل کرده و همانند یک مهمان ناخوانده وارد این عرصه‌ها شده است (Stigler, 1984, p 311). استیگلر توضیح می‌دهد چگونه تعدادی از نظریه‌پردازان اقتصادی کوشیدند با استفاده از مفاهیم و روش‌های برآمده از اقتصاد، به مدل‌سازی در باب پدیده‌های اجتماعی مختلفی مانند فعالیت مجرمانه و برنامه‌ریزی خانوادگی بپردازند (برای نمونه: Becker, 1978). به همین سبب کوشش برای امپریالیسم اقتصاد در سایر علوم اجتماعی، به وسیله کارهای افرادی مانند آنتونی داونز (۱۹۵۷)، جیمز ام. بوچمن و گوردون تالوک (۱۹۶۲)، توماس شلینگ (۱۹۶۰)، مایکل تیلور (۱۹۷۶) و راسل هاردینگ (۱۹۸۲) نمایان شد. این افراد در کارهای خود معتقد بودند می‌توان مباحث و رویکردهای اقتصادی را در مورد دموکراسی، قرارداد اجتماعی، قانون، تضاد و حل آن، همکاری و کنش جمعی به کار گرفت (Amadae, 2017, p 142).

عنصر اساسی روش‌شناختی که در اقتصاد جاافتاده است اما در شاخه و مباحث علوم اجتماعی- شامل علوم سیاسی، روابط بین‌الملل، فقه، سیاستگذاری عمومی، حل تعارض و کشمکش و جامعه‌شناسی- به دیده تردید به آن نگریسته می‌شود عبارت است از اینکه عاملان منطقی در همه تصمیم‌گیری‌هایشان مستقل از زمینه‌هایی که این تصمیم‌گیری‌ها در آنها صورت می‌پذیرد، سودمندی و مطلوبیت را به بالاترین حد خود می‌رسانند (Amadae, 2017, p 143) این رویکرد نوعی هستی‌شناسی فردگرا را در خود دارد که ردپای کنش‌ها و تصمیمات فردی را در خلق، بازتولید و تغییر جهان اجتماعی به صورت غیرواقعی فربه می‌کند و امر اجتماعی را به سود امر فردی به حاشیه می‌راند. این طرز تلقی هستی‌شناسانه و روش‌شناسانه که در علم اقتصاد وجود دارد سبب می‌شود تا در

باب شیوه رفتار افراد، میزان منطقی بودن و عقلانی بودن آنها و میزان تکرارپذیری‌شان نیز رویکرد خاصی وجود داشته باشد. آمادای این رویکرد در اقتصاد را چنین خلاصه می‌کند: در اقتصاد این فرض وجود دارد که «چون کنشگران رفتارهای نسبتاً ثابت و قابل پیش بینی دارند، همچنین نتایج و خروجی‌ها به طور احتمالی قابل درک و شناسایی است؛ لذا، می‌توان انتخاب فردی را بر این اساس مدل سازی کرد. به علاوه، کنش‌های متقابل بر این مبنا مدل سازی می‌شوند که افراد سود فردی ناشی از رقابت را به حداکثر ممکن می‌رسانند» (Amadae, 2017, p 143). بنابراین، مفروضات بنیادی رویکرد وحدت رشته‌ای بسیار تقلیل‌گرایانه و ساده‌انگارانه است و تنها انتظار دارد کنشگران انسانی ترجیحات کامل و ثابتی نسبت نتایج و دستاوردها داشته باشند (Hargreavesheap and Varouvakis, 2017, p 143) و بر اساس این مفروضات می‌توان عملکردهای مطلوبی ایجاد کرد که به موقعیت‌های گوناگونی قابل تعمیم است، از بازار تا سیاست (Mueller, 2003; Pettite, 2002)، از عشق و گفتن حقیقت (Becker, 1978; Lewis 1969) تا علم تکامل (Trivers, 1971; Smith, 1982; Dawkins, 1979).

رویکرد امپریالیستی اقتصاد هر نوع کنش و تعاملی را بر مبنای همان رویه‌های اقتصادی و سودمحور تحلیل می‌کند. در واقع می‌کوشد یک نظریه واحد را بر تمام عرصه‌های معرفتی حاکم کند و آن را برای تحلیل و تبیین رویدادها و پدیده‌های مختلف کارآمد نشان دهد. حتی دیدگاه آدام اسمیت در مورد «همدلی» را بر این فرض استوار می‌کند که افراد در تمام تصمیمات و تعاملاتشان می‌کوشند حداکثر سود را ممکن سازند (Pettite, 2002). یا افرادی مانند داوکینز بر اساس همین سلطه رویکرد اقتصادی معتقدند حتی وقتی افراد «نوع دوستی» را از خود نشان می‌دهند این تنها یک نوع استراتژی است که با آن سود لازم را کسب کنند. این سود به نوبه خود می‌تواند کمک به ارتقاء هویت ژنتیکی‌شان از طریق خویشاوندان باشد یا کوشش برای جاودانگی و طول عمر از طریق خوش‌شانسی و حسن شهرت (Dawkins, 2006).

همان‌گونه که این نمونه‌ها نشان می‌دهد امپریالیسم اقتصاد سبب شده تا بر اساس مفروضات این علم تمام رویکردها و پدیده‌های انسانی، فرهنگی و اجتماعی تحلیل شود، فارغ از کارآمدی یا ناکارآمدی چنین تحلیل‌هایی. همچنین سلطه اقتصاد سبب شده تا

الگوهای تحلیلی، معرفت‌شناسی و روش‌شناسی این علم بر اصحاب معرفت در سایر شاخه‌های دانش نیز تسری یابد.

این مثال‌ها- آشکار است که نمونه‌های بیشتری می‌توان یافت- نمایان گر یک نوع خاص از رویکرد نظری در علم اقتصاد است که دست بر قضا همین رویکرد به واسطه امپریالیسم علمی بر علوم اجتماعی مسلط شده است. این رویکرد عبارت است از «نظریه انتخاب عقلانی» (Amadae, 2017, p 144). این همان نکته‌ای است که اسکالی ماکی نیز تصدیق کرده است (ر.ک. Mäki, 2002, p 239). ماکی معتقد است امپریالیسم اقتصادی نسبت به علوم اجتماعی با بسط مفاهیم بنیادی رخ داده که این مفاهیم، علایق فردی را به هزینه- فایده تقلیل می‌دهند و با مفروضات نظریه سودمحور مطابقت دارند (Mäki, 2002, p 237).

سلطه رویکرد هستی‌شناسی اقتصاد بازارمحور و رقابت محور بر تفکر، مناسبات و سیاستگذاری اجتماعی سبب تقلیل و تنزل ارزش‌های فردی و اجتماعی به مناسبات بازار و منطق سود- هزینه است. همچنین تسلط رویکرد هستی‌شناسانه روانشناسی بر علوم اجتماعی نیز پیامدهای نامطلوبی با خود دارد. فردگرایی، انزوا و حذف امر جمعی و بی‌اعتباری و بی‌اصالت کردن جامعه یکی از این نتایج است. با بی‌اعتبار کردن پدیده‌های اجتماعی و نقش آنها در تحولات و رویدادهای اجتماعی و سیاسی و تقلیل تمام یک پدیده‌ها به تصمیمات، اراده و کنش فرد که مبتنی بر نظریه انتخاب عقلانی است، عملاً، همواره ساختارها و نیروهای اجتماعی فرافردی در بحران‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی تبرئه می‌شوند و مقصر همه چیز کنشگر فردی است؛ لذا نظام قانون‌گذار، مجری قانون، سیاستگذار و مسئول نظم اجتماعی همواره نوک پیکار را به سمت کنشگر فردی و تصمیمات و کنش‌های او می‌برد و با تربیت، تنبیه، ارباب یا حذف این کنشگر فردی به زعم خود می‌کوشد بحران‌ها و مسائل را حل کند. درحالی‌که مکانیسم‌های بنیادی که نقش به مراتب تعیین‌کننده‌تری در صورت‌بندی چنین شرایطی داشته‌اند یا تبرئه می‌شوند و یا نادیده گرفته می‌شوند. در این شرایط، نتیجه روشن است؛ در بر همان پاشنه سابق خواهد چرخید.

برخی از منتقدان امپریالیسم علمی اقتصاد بر پیامدها و نتایج اخلاقی این سلطه پرداخته‌اند. پاتریشیا مارینو می‌کوشد تا مدلولات اخلاقی امپریالیسم علمی را مورد مطالعه قرار دهد. از دیدگاه او منظور از مدلولات اخلاقی «نتایج عملی یا معرفتی است که به دنبال انطباق ایده‌های امپریالیستی به وجود می‌آیند و واجد جنبه‌های اخلاقی مهمی هستند که اغلب به طور بالقوه چالش برانگیز هستند» (Marino, 2017, p 69).

برای نمونه، مارینو در این مطالعه دست کم دو نمونه فریه از این مدلولات را ارائه کند؛ اول مربوط به پیامدها و نتایج بکارگیری استدلال اقتصادی در حوزه عشق و مراقبت از هم نوع است و دیگری اعمال استدلال اقتصادی بر قلمروی سکسوالیته است. ممکن است این پرسش مطرح شود که اهمیت اخلاقی توجه به امپریالیسم اقتصادی چیست؟ یکی از پاسخ‌ها این است که «بکارگیری مدل‌ها و استدلال‌های اقتصادی برای موقعیت‌های بیرون از اقتصاد منتج به ایجاد پیامدهای نامناسبی می‌شود که در نهایت به ضرر مردم و خیر عمومی خواهد بود» (Marino, 2017, p 72).

در مجموع می‌توان گفت از منظر هستی‌شناختی، ذیل امپریالیسم علمی اقتصاد، ایده‌ها، استدلال‌ها و هنجارهای اقتصادی، عقلانی و سودمحور به ابزار اصلی تبیین رویدادها و پدیده‌هایی بدل می‌شوند که در واقع نمی‌توانند انطباق دقیقی با این پدیده‌ها داشته باشند. یکی از نتایج آشکار و نامیمون این وضعیت این است که منطق اقتصادی در قلمروی بیرون از خاستگاه اصلی‌اش مسلط می‌شود و در عین حال نمی‌تواند پاسخگوی پرسش‌های این حوزه باشد یا تبیین‌های درست و کارآمدی برای چرایی رویدادها و پدیده‌های این قلمرو بدست دهد. حتی می‌تواند این خطر را با خود داشته باشد که به ارائه درک نادرست و تبیین غلط منجر شود.

نامینالیسم؛ بنیان امپریالیسم علمی روانشناسی و اقتصاد

تا اینجا مقاله در باب امپریالیسم علمی و چیستی نقش امپریالیستی دو علم روانشناسی و اقتصاد در جامعه‌شناسی سخن رفت. اینک نوبت به واکاوی بنیانی است که نقطه اتکای چنین امپریالیسمی است و سبب شده تا نگرش هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی

روانشناسی و اقتصاد بر اندیشه‌ورزی اجتماعی مستولی شود. اجمالاً می‌توان گفت این مبنا، همان بنیان‌های هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه نامینالیسم است. ردپای نامینالیسم را می‌توان در جهان مدرن و تا اندازه‌ی زیادی در جهان معاصر مشاهده کرد. کارل پوپر در کتاب *جامعه‌باز و دشمنان آن* (۱۳۹۷) در فصلی با عنوان «جامعه‌شناسی معرفت» به همین مطلب اشاره می‌کند و بر این باور است که مجموعه‌ی علوم نوین در چهارچوب نامینالیسم روش شناختی قرار می‌گیرند (پوپر، ۲۰۱۸، صص ۶۶۴-۶۶۲).

از طریق مقایسه‌ی «نامینالیسم روش شناختی» با «ماهیت‌گرایی روش شناختی» می‌توان درک بهتری از سویه‌ی روش شناختی نامینالیسم بدست داد. ماهیت‌گرایی روش شناختی که ریشه در آرای افلاطون و کثیری از پیروانش دارد ناظر به این دیدگاه است که وظیفه معرفت و علم کشف یا توصیف ماهیت پدیده‌ها است. در مقابل، نامینالیسم روش شناختی به جای آنکه بخواهد حقیقت هر چیزی را کشف کند یا درک کند، می‌کوشد چگونگی رفتار هر چیز را در شرایط گوناگون محیط توصیف نماید، خصوصاً اگر بخواهد بداند آیا در رفتار آنها نظم و قاعده‌ای وجود دارد یا خیر. به بیان دیگر، نامینالیسم توصیف پدیده‌ها و رویدادهای آزموده‌ی ما و توضیح و تبیین این رویدادها را هدف علم می‌شمارد (پوپر، ۲۰۱۸، صص ۶۴-۶۶). با این توضیح می‌توان به روشنی در علوم جدید-چه علوم طبیعی و چه علوم اجتماعی- ردپای دیدگاه نامینالیستی را در شناخت پدیده‌ها، رویدادها و فرایندها دید.

از منظر هستی‌شناختی در صورتی که جای معانی را در ذهن بدانیم و بر این باور باشیم که معانی در ذهن انسان و کنشگر انسانی قرار دارند، هستی‌شناسی ما از گونه مفهوم‌گرایانه خواهد بود. درنهایت، اگر این معانی را تنها الفاظی برای اطلاق به برخی نشانه‌ها تلقی کنیم و بامعنی‌بودن این معانی منتفی شود و همه چیز به الفاظ عامی تقلیل داده شود که به علت قابلیت اطلاق، بر این نشانه‌ها اطلاق می‌شوند، در این صورت با هستی‌شناسی از نوع نامینالیستی روبرو خواهیم بود (Ernest, 2004, p 10). نامینالیسم به لحاظ هستی‌شناختی بر این اصل استوار است که بر افراد تاکید می‌کند و به رد پدیده‌های کلان مقیاس یا انگاره‌های جهان‌شمول می‌پردازد. قلمروی نامینالیسم

متکی بر مبنای فلسفی است که بر ایده‌آلیسم بنا شده است. ایده‌آلیسم هم به نوبه خود واجد یک انگاره هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی است که بر طبق آن واقعیت اجتماعی اساساً ذهنی بوده و «به صورت ذهنی ساخته شده» و غیرواقعی است (Amzadt and et al. 2015, p 141). این مکتب بر این باور است که واقعیت‌های اجتماعی به عنوان امور انتزاعی وجود دارند و نه به عنوان امور عینی. نامینالیسم واجد این فرض است که واقعیت اجتماعی تا اندازه زیادی نسبی بوده و مفاهیم اجتماعی تنها برچسب‌هایی هستند که برای رخدادهای اجتماعی ساخته می‌شوند (Ritzr, 2011). از دیدگاه نامینالیستی، جامعه‌شناسی باید بر تحلیل سطح خرد و افراد متمرکز شود نه جماعت‌ها و امور اجتماعی (Amzadt and et al. 2015, p 142).

بر اساس هستی‌شناسی این رویکرد، جهان اجتماعی محصول کنش‌های متقابل میان افراد است. بنابراین، کنش‌های اجتماعی، عقلانی، انتخاب‌گرانه و داوطلبانه‌اند و کاملاً برآمده از خواست و اراده کنشگر است. فرض داوطلبانه بودن شامل این اندیشه هم می‌شود که رفتار انسانی به وسیله ساختارهای اجتماعی تعیین نمی‌شوند بلکه برآمده از کنش‌های داوطلبانه و ارادی هستند که متکی به تفسیرهای ذهنی‌اند. در اندیشه نامینالیستی، ساختارها واقعی تلقی نمی‌شوند و نمی‌توانند هیچ عامل فشاری (Pushfactor) در جامعه انسانی باشند. پیش‌فرض داوطلبانه و ارادی بودن کنش به این نتیجه هم می‌رسد که رفتار انسانی تا حد زیادی غیرقابل پیش‌بینی است بنابراین، شناخت و فهم تعمیم‌یافته و قابل تعمیم غیرممکن است. به همین سبب نامینالیسم به جای شناخت قابل تعمیم و بدست دادن الگوها و هنجارهای معرفت‌شناختی تعمیم‌پذیر بر رویکرد ایدیوگرافیک تاکید کرده و آن را مناسب فهم اجتماعی در جامعه‌شناسی می‌داند. در همین ارتباط واقعیت‌های اجتماعی نه اموری واقعی‌اند و نه حتی واجد هیچ‌گونه اثرگذاری بیرونی‌اند (Amzadt and et al. 2015, p 142).

رویکرد هستی‌شناختی نامینالیستی - همانطور که در سطور پیشین تصریح شد - خود به خود به اینجا می‌رسد که امر اجتماعی نه واجد هستی و وجودی متعین است و نه می‌توان برای آن نقش و رد و اثری قائل شد. همچنین از نظر معرفت‌شناسی سبب می‌شود تمام شناخت اجتماعی را باید با رجوع به کنشگر فردی بدست آورد زیرا تنها

عاملی که در صورت‌بندی جهان اجتماعی موثر است، اوست و فقط از طریق مراجعه به او می‌توان به این شناخت دست یافت. نه ساختار، نه نظام اجتماعی و نه امر جمعی وجود ندارد تا بتوان به آن هم رجوع کرد و با استفاده از این متغیرهای فرافردی به تحلیل و تبیین شرایط پیش‌آمده و رخداد‌های روی‌داده پرداخت چون این‌ها نه هستی متعین و واقعی دارند و نه نقش و اثری در خلق، بازتولید و تغییر جهان اجتماعی. به همین علت بررسی آنها نه لازم است و نه ممکن، و در مطالعه هر پدیده و وضعیت اجتماعی نمی‌توان برای آنها نقشی متصور بود بلکه تنها کنشگر فردی است که باید مورد واکاوی قرار گیرد و با مطالعه فهم، کنش‌ها و سخنانش به شناخت او پرداخت.

از نظر هستی‌شناسی، نامینالیسم اشاره به شیوه‌ای از تفکر دارد که طبق آن پدیده‌ها و امور اجتماعی و انسانی واجد هیچ اصلتی نیستند و نمی‌توان وجودی متعین برای آنها در نسبت با کنشگران فردی قائل بود. از وجه هستی‌شناختی اجتماعی می‌توان گفت نامینالیسم مکتبی است که بر اساس آن هر هستی را فقط مجموعه‌ای از افراد و کنشگران منفرد می‌داند و تمام هستی‌های اجتماعی را چیزی جز الفاظ و اسامی که بر مجموعه‌ای از کنش‌های فردی قابل اطلاق است نمی‌داند. الفاظی که تنها به این سبب به مجموعه مشخصی از کنش‌ها نسبت داده می‌شود که واجد ویژگی‌هایی هستند که اطلاق این لفظ بر آنها ممکن است نه اینکه این کنش‌ها واجد یک ویژگی مشترک و رای آنها باشد که بتوان بر طبق آن، این کنش‌ها را ذیل یک مفهوم و ویژگی واحد دسته‌بندی کرد. برخلاف رئالیسم، که در آنجا به ویژگی یا ویژگی-هایی اشاره می‌شود که و رای امور منفردند و می‌توان مستقل از تک‌تک آنها این ویژگی را به طور متعینی متصور بود، در نامینالیسم هیچ خصوصیت مستقل، اصیل و و رای امور منفرد وجود ندارد.

نتیجه‌گیری و بحث

در این مقاله کوشیدم نشان دهم اندیشهٔ جامعه‌شناختی به طور فزاینده تحت سیطرهٔ روانشناسی و اقتصاد و رویکردهای نظری ناظر به این دو رشته است. وجه مشترک این دو رشته از نظر هستی‌شناسی تأکید بر فرد، فردگرایی، انتخاب و کنش فردی است. در هر دوی آنها آنچه در تحلیل نهایی چرایی رویدادها و پدیده‌های اجتماعی و انسانی مورد

تاکید قرار می‌گیرد همان فرد و تصمیمات و رفتارهای فردی است. به همین سبب هر جا که قرار است سیاستگذاری انجام شود، راهکاری ارائه شود و یا توصیه‌ای برای بهبود شرایط و خروج از بحران‌های اجتماعی صورت گیرد، تاکید و تمرکز بر تغییر، اصلاح یا تربیت رفتار فرد، نحوه مواجهه‌اش با مسائل و موقعیت‌ها، ارتقاء توانایی‌های او و، درکل، تاثیر بر رفتار و دیدگاه فرد است. گویی کنشگر فردی در یک خلاء بدون مداخله نیروها و ساختارهای مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، تاریخی و اقتصادی تصمیمات خود را می‌گیرد و کنش‌هایش را انجام می‌دهد؛ لذا مشاوره، آموزش، هدایت فردی و تلاش برای تغییر و اصلاح دیدگاه و رفتار فرد در اولویت ایجاد تغییر قرار می‌گیرد.

یکی از مواردی که می‌تواند ردپای امپریالیسم علمی اقتصاد را در اندیشه اجتماعی بهتر عیان توجه به این واقعیت است که رویکرد اقتصادی مسلط از نوع نئولیبرالی است که اقتصاد نئولیبرال در عمل و نظر بسیار بر فرد، آزادی فردی و انتخاب عقلانی او توجه و تاکید دارد. به عبارت دیگر، بر اساس اقتصاد نئولیبرال باید فرد و انتخاب‌های را تنها کنش بازار دانست و بر آن تکیه کرد زیرا انتخاب‌های فردی بر اساس نظریه انتخاب عقلانی صورت می‌گیرد و این تصمیمات و انتخاب‌ها با بیشترین فایده و خیر فردی و جمعی متناظرند. به همین جهت، نبض جامعه که همان بازار است در دستان کنشگر فردی دارای انتخاب عقلانی است که آزادانه دست به رفتار و تصمیمات اقتصادی می‌زند. این تاکید بر فرد و اعتقاد به عقلانی بودن تصمیمات فردی و مطابقت میان کنش فرد، هدف او و نتیجه‌ای که حاصل می‌شود سبب می‌شود تا در اقتصاد نئولیبرالی همه چیز به فرد محدود شود و امر جمعی، ساختارها، نهادها، نظام‌ها و سازمان‌های فرافردی و نقش آنها در مطالعه و تبیین رویدادها نادیده گرفته شوند. در حقیقت می‌توان گفت هستی‌شناسی اقتصادی نئولیبرالی فردمحور است و با توسعه این شاخه از علم و تسلط امپریالیستی آن بر فضای علوم اجتماعی می‌تواند موجب نادیده گرفته شدن جامعه، امر جمعی و نقش آنها در تحلیل چرایی شرایط پیش آمده شود.

امپریالیسم علمی می‌تواند پیامدهای ناگواری به همراه داشته باشد؛ جان دوپره در مورد علت ناکامی امپریالیسم علمی برای ارائه تبیین بهتر و راهگشاتر معتقد است علم امپریالیستی در حفظ پیوند میان ایده‌آل‌سازی‌های مدهایش از یک سو، و ادعایی که در

باب پدیده‌های واقعی، از سوی دیگر، ارائه می‌کند ناکام می‌ملند (Dupré, 2001, pp 134-135).

یکی از آسیب‌های جدی که امپریالیسم علمی با خود دارد این است که «استعمار یک علم توسط علم دیگر مانع از توسعه آن علم می‌شود» (Clarke and Walsh, 2009, p 201). به طوری که اگر این استعمار رخ نمی‌داد علم موردنظر می‌توانست پیشرفت‌هایی را تجربه کند. اما به سبب این استعمار، مسیر و امکان این پیشرفت مسدود می‌شود. اسکالی ماکی در این باره از اصطلاح «پیشرفت غیرواقعی» (Counterfactual development) استفاده می‌کند. به این معنی که یکی از پیامدهای امپریالیسم علمی عبارت است از اینکه علم تحت استعمار ممکن است به شیوه‌هایی توسعه یابد اما برایش ممکن نیست که در سویه‌هایی (مسیرهایی) پیشرفت کند که اگر استعمار نشده بود، پیشرفت کند (Mäki, 2013, p 330). این دیدگاه ماکی به بیان ساده به این معنی است که علمی که تحت استعمار علم دیگری قرار می‌گیرد، اگرچه تحولات و تغییرات و حتی پیشرفت‌هایی را ممکن است تجربه کند اما اگر تحت استعمار قرار نمی‌گرفت می‌توانست در مسیرهای دیگری توسعه یابد که استعمار مانع از آن شده است. برای مثال، علوم اجتماعی که بسیار تحت سیطره و سلطه دیدگاه‌های روانشناختی قرار گرفته، اگرچه در زمینه نظریه‌ها و روش‌های فردگرا و فردمحور شاهد پیشرفت‌هایی بوده، اما اگر چنین سیطره‌ای رخ نمی‌داد اینک علوم اجتماعی در حوزه هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و روش‌شناسی جمع‌گرا و مبتنی بر امر اجتماعی شاهد توسعه و پیشرفت‌های بیشتری بود. به گونه‌ای که اینک علوم اجتماعی در تحلیل‌ها و تبیین‌هایش از چرایی رویدادها، به جای تأکید بر فرد، کنش فردی و انتخاب‌های فردی و بی‌اصالت‌کردن امر جمعی و پیامدهای محصولات اجتماعی، بر نهادها، ساختارها و نظام‌های هنجاری و نقش آنها در این کنش‌ها، انتخاب‌ها و رویدادها تأکید می‌کرد و می‌توانست تحلیل‌های واقع‌بینانه‌تر و راهگشاتری ارائه کند.

در باب پیامدهای امپریالیسم علمی و در پاسخ به کسانی که منتقد ایده امپریالیسم علمی در تعاملات میان رشته‌ای‌اند، کلارک و والش یک تمایز مهم میان «موفقیت» (Success) و «تبیین بهتر» (Explanatory virtue) مطرح می‌کنند؛ این دو به یک مخاطره‌قلبل توجه اشاره می‌کنند که طبق آن «یک خطر جدی این است ایده‌های

امپریالیستی به مثابه عاملان موفقیت در شاخه‌هایی از علم که تحت استعمار قرار گرفته‌اند معرفی می‌شوند در حالی که هیچ تبیین بهتری از علم و ایده‌های امپریالیستی در ارتباط با علوم تحت استعمار صورت‌بندی نشده است» (Clarke and Walsh, 2009, p. 201). یکی از نمونه‌های چنین وضعیتی می‌تواند تسلط دیدگاه‌های روانشناختی در علوم اجتماعی باشد. اگرچه به واسطه این تسلط و انزوای دیدگاه اجتماع محور توفیقاتی در روش‌شناسی‌های فردگرا و تبیین‌های سطح خرد رخ داده است؛ اما این توفیقات در نهایت به ارائه یک تبیین بهتر در علوم اجتماعی برای توضیح چرایی روندها و رویدادهای اجتماعی نینجامیده است.

درنهایت، مبانی هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی نامینالیسم به توسعه گفتمان فردمحور و انزوای امر جمعی می‌انجامد و این امر در قامت نظریه انتخاب عقلانی و همچنین رویکرد هزینه-فایده در قالب دو رشته روانشناسی و اقتصاد بسط یافته است. نتیجه اینکه، این نوع دیدگاه بر رویکرد اجتماع محور جامعه‌شناسی مستولی شده و این همان امپریالیسم علمی است. به عبارت دیگر، هستی‌شناسی فردگرایی که می‌کوشد واقعیت اجتماعی را به تصمیمات، اراده، کنش، عواطف و احساسات کنشگر فردی تقلیل دهد و نقش نیروهای اجتماعی که می‌توانند کنش‌ها و تصمیمات کنشگر فردی با تحت تاثیر قرار دهند کم رنگ کند، بر هستی‌شناسی جامعه محور تسلط یافته است. این امر زمینه را برای انزوای هرچه بیشتر اصنافی از معرفت که واجد نگاه هستی‌شناسانه اجتماع‌محورند فراهم کرده و درمقابل، شاخه‌های از دانش که قرابتی با هستی‌شناسی نامینالیستی دارند و فردمحورند فریبی یافته‌اند. این شرایط سبب شده تا در تحلیل رویدادها و پدیده‌های اجتماعی، نوعی تقلیل‌گرایی رخ دهد و با کم رنگ شدن نقش نیروها، مکانیسم‌ها و ساختارهای اجتماعی در توضیح چرایی ظهور و بروز پدیده‌های اجتماعی و انسانی، نقش این عوامل فرافردی به اراده و کنش‌های فردی کنشگران انسانی فروکاسته شود. به‌علاوه، علومی مانند اقتصاد و روانشناسی بر اساس هستی‌شناسی‌های فردگرایانه دست به تبیین پدیده‌هایی زنند که آشکارا صبغه اجتماعی دارند و این چیزی جز هجوم امپریالیستی در ساحت دانش نیست که می‌تواند مغالطه‌هایی را به همراه داشته باشد. این امپریالیسم سبب می‌شود تا به جای افکندن نوری بر مسیر معرفت، تاریکی مضاعف بیافریند.

مشارکت نویسندگان

نویسنده مشارکت کاملی در نگارش مقاله داشته است.

تشکر و قدردانی

از داوران محترم که با بیان پیشنهادات راهگشای خود موجب غنای مقاله شدند، سپاسگزارم.

تعارض منافع

هیچ گونه تعارض منافی توسط نویسندگان بیان نشده است.

منابع و مآخذ

- Amadae, SM. "Economics imperialism reconsidered." Pp. 140-60 in *Scientific Imperialism*, edited by Uskali Mäki, Adrian Walsh, and Manuela Fernández Pinto: Routledge; 2017.
- Amzadt, J., F. Omololu and A. Abdullahi. "Realist and Nominalist Traditions in Sociological Theorizing." Pp. 137-47 in *Foundations of the Social Sciences*, edited by Ilufeye Ogundiya and Jimoh Amzadt. Lagos: Malthouse; 2015.
- Becker, G., S. *The economic approach to human behavior*: University of Chicago press; 1978.
- Bhaskar, R. *The possibility of naturalism: A philosophical critique of the contemporary human sciences*: Routledge; 2005.
- Buchanan, J., M, and G. Tullock. "The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy." *Ann Arbor, University of Michigan Press*; 1962.
- Clarke, Steve, and A. Walsh.. "Scientific imperialism and the proper relations between the sciences." *International Studies in the Philosophy of Science*. 2009; 23(2):195-207.
- Darzi, GH. "Scientific Imperialism and its Relationship with Interdisciplinary. Mehr Agency Press; May 26, 2020. [Available in mehrnews.com/xRX38]. Persian.
- Dawkins, R. *Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press; 1979.
- . *The God delusion*. Boston, MA: Houghton Mifflin; 2006.
- Dennett, D. "Darwin's Dangerous Idea. New York." *Touchstone, Simon and Schuster*; 1995.
- Downs, A. *An economic theory of democracy*; 1957.
- Dupré, J.. "Against scientific imperialism." Pp. 374-81 in *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*: Philosophy of Science Association; 1994.
- . *Human nature and the limits of science*: Clarendon Press; 2001.
- Ernest, P. "Nominalism and conventionalism in social constructivism." *PHILOSOPHICA-GENT*. 2004; 74:7.
- Harding, S. "The Science Question" in *Feminism*. Milton Keynes: Open University Press; 1986.

- Hargreaves-Heap, Sh., and Y. Varoufakis. 2004. *Game theory: a critical introduction*: Routledge.
- Heath, J. *Following the rules: Practical reasoning and deontic constraint*: OUP USA; 2008.
- Kornblith, H. *Naturalizing Epistemology*. Cambridge, MA: MIT Press; 1994.
- Lewis, G. "'It's academic': Imperialism and the Australian tertiary book industry." *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*. 1969; 4(1):92-108.
- Mäki, U. "Explanatory ecumenism and economics imperialism." *Economics and Philosophy*. 2002; 18(2):237-59.
- . "Economics imperialism: Concept and constraints." *Philosophy of the social sciences*. 2009; 39(3):351-80.
- . "Scientific imperialism: Difficulties in definition, identification, and assessment." *International Studies in the Philosophy of Science*. 2013; 27(3):325-39.
- Marino, P. "Ethical implications of scientific imperialism: Two examples from economics." Pp. 69-85 in *Scientific Imperialism*, edited by Uskali Mäki, Adrian Walsh, and Manuela Fernández Pinto: Routledge; 2017.
- Mueller, D., C. *Public Choice III*: Cambridge University Press; 2003.
- Pettit, Ph. "Virtus Normativa: Rational Choice Perspectives." in *Rules, reasons, and norms*, edited by Philip Pettit. Oxford: Clarendon Press; 2002.
- Pinto, M., F. "Imperializing epistemology: Shortcomings of the naturalistic turn." Pp. 274-90 in *Scientific Imperialism*, edited by Uskali Mäki, Adrian Walsh, and Manuela Fernández Pinto: Routledge; 2017.
- Popov, Y., V, Natalia, G., P., and D., M. Kochetkov. "On 'Scientific Imperialism'." *Russian Social Science Review*. 2019; 62(1-3):264-82.
- Popper, K. *The Open Society and its Enemies*: Sherkat-e Sahamiy-e Enteshar Press; 2018. Persian
- Quine, W., V. "Epistemology Naturalized." in *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press; 1969.
- . "Epistemology Naturalized." Pp. 292-300 in *Contemporary Epistemology: An Anthology*, edited by Ernest Sosa, Jeremy Fantl, and Matthew McGrath: John Wiley & Sons; 2004.
- Ritzer, G. 2011. "Sociological theory, eight edition." *New York, America: The McGraw-Hill Companies*.
- Schelling, Th., C. *The Strategy of Conflict*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; 1960.
- Sen, A., K. "Rational fools: A critique of the behavioral foundations of economic theory." *Philosophy & Public Affairs*. 1990;317-44.
- Smith, J., M. *Evolution and the Theory of Games*: Cambridge university press; 1982.
- Stigler, G., J. "Economics: The imperial science?" *the scandinavian Journal of economics*. 1984; 86(3):301-13.
- Taylor, M., A. *Cooperation*: New York: John Wiley & Sons; 1976.
- Trivers, R., L. "The evolution of reciprocal altruism." *The Quarterly review of biology*. 1971; 46(1):35-57.
- Von Neumann, J., and O. Morgenstern. *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton, NJ: Princeton university press; 1953.

معرفی نویسنده

فرهاد بیانی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی را در سال ۱۳۹۶ از دانشگاه تبریز دریافت کرد. ایشان طی سال‌های ۲۰۱۶-۲۰۱۷ فرصت مطالعاتی دوره دکتری را در دانشگاه آلبرتا-کانادا گذرانده‌اند. سپس مقطع پسادکتری خود را در حوزه جامعه‌شناسی دین در دانشگاه خوارزمی و در چهارچوب صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران معاونت علمی ریاست جمهوری طی سال‌های ۱۳۹۷-۱۴۰۱ سپری کرد. فرهاد بیانی اینک عضو هیأت علمی و استادیار جامعه‌شناسی در گروه مطالعات علم و فناوری، موسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم در تهران است. حوزه مطالعاتی و پژوهشی ایشان عبارتند از: جامعه‌شناسی علم و معرفت، جامعه‌شناسی دین، فلسفه علوم اجتماعی با تأکید بر مکتب رئالیسم انتقادی، روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم اجتماعی.

Bayani, F. Assistant Professor of Sociology, Department of Science and Technology, Institute for Social and Cultural Studies, Tehran, Iran.

✉ f.bayani@iscs.ac.ir

How to cite this paper:

Farhad Bayani (2023). Sociology under Imperialism; the Scientific Imperialism of Nominalism in Sociology in the Form of Psychology and Economics. *Journal of Ontological Researches*, 11(22), 671-696. Persian.

DOR: 20.1001.1.23453761.1401.11.22.11.0

DOI: 10.22061/orj.2023.1859

URL: https://orj.sru.ac.ir/article_1859.html

Copyrights for this article are retained by the author(s) with publishing rights granted to SRU Press. The content of this article is subject to the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-NC 4.0) License. For more information, please visit <https://www.creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode>.